

İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Toplumsal Değer Dejenerasyonu Algıları Üzerine Bir Durum Çalışması

Fatma Kurttekin

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Zonguldak, Türkiye
orcid.org/0000-0002-5083-4746
ror.org/01dvabv26
fatma.kurttekin@beun.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın amacı ilahiyat fakültesinde eğitimlerine devam eden öğrencilerin gerekçeleri ile öncelikledikleri üç ve toplumda dejenere olduğunu düşündükleri üç değeri incelemektir. Çalışmada karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri anket ve görüşme formu ile elde edilmiştir. Çalışma grubunu kolay örneklem yöntemi ile seçilen Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi evreninde 25.2.2022-25.5.2022 tarihleri arasında çalışmaya gönüllü olarak katılan 207 öğrenci oluşturmuştur. Toplanan verilerin incelenmesinde SPSS programı ve içerik analizinden faydalanılmıştır. Katılımcıların öncelikledikleri değerler adalet, saygı ve dürüstlük; toplumda dejenere olduğunu düşündükleri değerler ise adalet, saygı ve mahremiyet olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların bu değerleri tercih nedenlerinde içsel ve dışsal denilebilecek farklı sebepler rol oynamıştır. Öncelenen değerlerin tercih nedenleri üç, dejenere olan değerlere dair görüşler ise dört gerekçe altında toplanıp değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda kök değerler olarak eğitim programlarında yer alan bu değerlerin hayata yansıtılmamasında bilgi değil, içselleştirilememesinden kaynaklanan problemlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çağın gerekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda değer kazandırma yöntemleri yanında kök değerlerin güncellenmesi ve eklemeler yapılabileceği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi; Değer; Değer Tercihi; Değer Dejenerasyonu; İlahiyat Fakültesi

Atıf Bilgisi

Kurttekin, Fatma. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Toplumsal Değer Dejenerasyonu Algıları Üzerine Bir Durum Çalışması". *Tetkik 5* (Mart 2024), 29-54.
<https://doi.org/10.55709/tetkik.1319341>

<i>Etik Kurul İzni</i>	Bu araştırma Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Etik Kurulunun E-60263016-050.06.04-136512 sayılı yazısı ve 24.02.2022 tarihli kararı ile onaylanmıştır.
<i>Geliş Tarihi</i>	23 Haziran 2023
<i>Kabul Tarihi</i>	20 Aralık 2023
<i>Yayın Tarihi</i>	31 Mart 2024
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - Turnitin
<i>Etik Bildirim</i>	tetik@okuokut.org
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

A Case Study on Theology Faculty Students' Value Orientations and Perceptions of Social Value Degeneration

Fatma Kurttekin

Zonguldak Bülent Ecevit University, Fac of Theology, Department of Religious Education, Zonguldak, Türkiye
orcid.org/0000-0002-5083-4746
ror.org/01dvabv26
fatma.kurttekin@beun.edu.tr

Abstract

This study aims to examine the three values that students who continue their education at the Faculty of Theology prioritise with their reasons and the three values that they believe are degenerating in society. The study was conducted with the mixed-research model. The data of the study were obtained through survey and interview forms. The study group consisted of 207 voluntary participants who voluntarily participated between February 22 and May 25, 2022 in the Sivas Cumhuriyet University Faculty of Theology, which was selected through a systematic sampling method. Data analysis employed SPSS and content analysis techniques. Participants ranked justice, love, and honesty as their primary values while identifying justice, respect, and privacy as values they perceived as degenerate in society. Internal and external factors significantly shaped participants' prioritization of these values. The reasons for the preference of the prioritised values were collected and evaluated under three reasons, while the reasons for the degenerated values were collected and evaluated under four reasons. In line with the data obtained, it has been concluded that the failure to apply these values, which are included as fundamental values in the educational programmes, to life is not due to knowledge, but to problems arising from the failure to internalise them. It was also concluded that the root values and methods of value acquisition can be updated to align with the requirements and needs of the age.

Keywords

Religious Education; Value; Value Choice; Value Degeneration; Theology Faculty

Citation

Kurttekin, Fatma. "A Case Study on Theology Faculty Students' Value Orientations and Perceptions of Social Value Degeneration". *Tetkik* 5 (March 2024), 29-54.
<https://doi.org/10.55709/tetkik.1319341>

<i>Ethical Committee</i>	This research was approved by Sivas Cumhuriyet University Ethics Committee with the number E-60263016-050.06.04-136512 on 24.2.2022.
<i>Date of submission</i>	23 June 2023
<i>Date of acceptance</i>	20 December 2023
<i>Date of publication</i>	31 March 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - Turnitin
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
<i>Complaints</i>	tetik@okuokut.org
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Son yıllarda yaşanan hızlı değişim ve ahlak sorunları karşısında ne yapabiliriz sorusuna değer kazandırmak şeklinde cevap verilmiştir. Çünkü insanın davranışlarını belirleyen, hayatını şekillendiren sahip oldukları değerlerdir. Devletin eğitim sistemi ile vatandaşlarına aktaracağı değerlerin neler olduğu ve bunları nasıl aktaracağı ise sistemli ve koordineli bir çalışma gerektirmektedir. Her toplumu ortak noktada buluşturan değerler yanında o toplumu diğer toplumlardan ayıran değer algısı ve hiyerarşisi bulunmaktadır. Değerler üzerine araştırma yapan Rokeach¹Amerikan toplumunda değerleri incelemek için bir liste geliştirmiş ve kullanmıştır. Bu liste amaç değerlerden ve araç değerlerden oluşmaktadır. Rokeach'ın Değer Listesi (RDL) gibi, Schwartz da yaptığı çalışmalarla bir değer sınıflandırması ortaya koymuştur. Schwartz bu sınıflamada 11 değer öbeğinde 56 değere yer vermiştir.² Ayrıca bu değer öbekleri arasında birtakım ilişki, zıtlasma ve gruplaşmalar olduğu belirtilmektedir. Geliştirilen bu ölçekler yıllardır farklı ülkelerde kullanılmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimleri ile ilgili Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yürütülen birçok çalışmada da çoğunlukla Schwartz'ın geliştirdiği olmak üzere bu ölçeklerin kullanıldığı dikkat çekmektedir.³ Bu çalışmanın farkı ise kök değerler merkezinde öğrencilerin değerler manzumesini ve onların bakış açısından toplumda eksikliğini hissettikleri değerlerin neler olduğunu gerekçeleri ile incelemeyi hedeflemesidir.

Devletler, vatandaşlarını aynı değerler etrafında toplayarak toplum kimliğini ve ahlakını devam ettirmek için farklı politikalar ve çalışmalar ortaya koymaktadır. Öyle ki, her dönem herkesin her değere eşit önem verdiği söylenememektedir. Bu minvalde zorunlu eğitim döneminde bütün derslerin öğretim programlarında kazandırılmak üzere “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlikten” oluşan “kök değerler” belirlenmiştir.⁴ Ek olarak katılımcı grubunun aldığı yoğun din eğitiminde öne çıkan,

¹ Milton Rokeach, *The Nature of Human Values* (New York: Free Press, 1973).

² Shalom H. Schwartz, “Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values?”, *Journal of Social Issues* 50/4 (1994), 19-45; Shalom H. Schwartz, “Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries”, *Advances in Experimental Social Psychology Volume 25*, ed. Mark P. Zanna (San Diego, Calif: Academic Press, 1992), 1-65.

³ Bk. Asım Yapıcı - Zeki Salih Zengin, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/4 (2003), 173-206; Ali Mehmedoğlu, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2006), 133-167; Mustafa Ulu, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/37 (2018), 183-215; Mustafa Arslan - Esra Tunç, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimindeki Farklılaşmalar”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (2013), 7-39; Fatma Kurttekin, “Bilişim Çağında ‘Gençlik, Din ve Değer’ Konularını Ele Alan Makaleler Üzerine Bir İnceleme”, *Eskiyeni* 45 (Eylül 2021), 781-795.

⁴ “M.E.B Müsteşarı Tekin Müfredatın Güncellenmesinin Neden Gerekli Olduğunu Ayrıntılarıyla

toplum ve birey hayatındaki huzur ve dengenin sağlanmasındaki öneminden dolayı affedici olma, alçak gönüllülük, barış, cesaret, çalışkanlık, duyarlılık, empati, erdemli olmak, fedakârlık, güven, hoşgörü, mahremiyet, merhamet, paylaşımcı olmak ve şükür değerleri bu on kök değere ilave dahil edilmiştir.⁵ Belirlenen değerler odağında bu çalışmada ilk olarak ilahiyat fakültesi öğrencilerinin hayatlarına yön veren ve karakterlerini şekillendiren önem sırasına göre üç değeri tercih sebepleri ile tespiti amaçlanmıştır. İkinci olarak ise öğrencilerin gerekçeleri ile toplum hayatında zafiyetini ve eksikliğini hissettikleri üç değerlerin sebepleri ile belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu açıdan araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır: (1) İlahiyat fakültesi öğrencilerinin hayatına hangi değerler hangi nedenlerden dolayı yön vermektedir? (2) İlahiyat fakültesi öğrencileri toplumda hangi değerlerin hangi sebeplerden dolayı dejenere olduğunu düşünmektedirler? Bu noktada katılımcıların benzer değerleri paylaştıkları ve değer tercihlerinde sınıf seviyesine göre anlamlı bir farklılaşma olmayacağı düşünülmektedir. Katılımcıların aldıkları eğitim düşünüldüğünde dini perspektiften dünyaya bakıp hayatı anlamlandırma motivasyonları yüksek olduğundan karakterlerine yön veren değerlerin kaynağını en çok dinden alması beklenmektedir.

1. Metot ve Çalışma Grubu

Çalışma ulaşılmak istenen amaç doğrultusunda karma araştırma deseninde planlanmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri ile hayatlarına yön veren üç ve toplumda dejenere olduğunu düşündükleri üç değer tespiti için nicel araştırma yöntemlerinden kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Kesitsel tarama modeli bir olayın veya durumun belli bir zamanda veya noktada nasıl olduğunu analiz etmektedir.⁶ Veri toplama aracı olarak literatür taraması sonucu araştırmacı tarafından oluşturulan anket ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veriler 25.2.2022 ile 25.5.2022 tarihlerinde toplanmıştır. Nicel veriler SPSS programında betimsel istatistik yöntemlerinden frekans (n), yüzde (%) ve sınıf değişkenine bağlı anlamlı farklılaşma olup olmadığını görmek için Anova testiyle analiz edilmiştir. Görüşme formundaki açık uçlu sorulardan elde edilen nitel veriler ise içerik analiz ile değerlendirilmiştir. Doğrudan alıntılar her bir katılımcının katılım sırası ile belirtilmiştir. Örneğin 1. katılımcı, K1.

Açıkladı”, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (23 Temmuz 2017); “Bakan Yılmaz, güncellenen öğretim programları taslağını tanıttı”, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (13 Ocak 2017).

⁵ Bk. Millî Eğitim Bakanlığı MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara, 2018); Millî Eğitim Bakanlığı MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara, 2018).

⁶ John W. Creswell, *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications, 2009).

İlahiyat fakültesi örneğinde çalışmanın yürütülmesinde güzel ahlak demek olan dinin değerlere kaynak oluşturan fonksiyonel yapısı rol oynamıştır. Çalışma grubu ise Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi evreninde kolay örnekleme yoluyla araştırmaya gönüllü olarak katılan 207 öğrencidir. Araştırmanın gerçekleştiği dönemde fakültede 875 kız, 394 erkek olmak üzere toplam 1.269 öğrenci bulunduğu saptanmıştır. Araştırmanın uygulanması için Sivas Cumhuriyet Etik Kurulu'nun E-60263016-050.06.04-136512 sayılı yazısı ve 24.2.2022 tarihli kararı ile gerekli izinler alınmıştır. Öğrenciler çalışma ile ilgili bilgilendirildikten sonra gönüllü katılımcı sayısının Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi evrenini temsil edecek örneklem grubuna (224 öğrenciye) ulaşamadığı görülmüştür. Ancak çalışma grubunu oluşturan (207) katılımcı sayısının örneklem boyutundan çok uzaklaşmaması ve nitel yöntem ağırlıklı karma bir araştırma olmasından dolayı veri setinin genişliğinden ziyade derinliği ön plandadır. Bu açıdan çalışmanın amacına hizmet edecek katılımcıya sahip olduğu düşünülmektedir.⁷ 207 katılımcıya dair elde edilen demografik bilgiler şöyledir:

Tablo 1: Demografik Özellikler

Demografik Özellikler		f	%
Cinsiyet	Kadın	157	75,8
	Erkek	50	24,2
Yaş	18	21	10,1
	19	26	12,6
	20	34	16,4
	21	28	13,5
	22	44	21,3
	23	27	13
	24	27	13
Ailenin gelir düzeyi	3.000 TL'nin altında	70	33,8
	3.001-10.000 TL	83	60,4
	10.001 TL'den fazla	12	5,8

⁷ Bk. Ali Baltacı, "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (2018), 231-274.

Aile yerleşim yeri	Köy	40	19,3
	İlçe	32	15,5
	İl	115	55,6
	Büyükşehir	20	9,7
Mezun olunan lise türü	İHL (Anadolu+Düz)	137	66,2
	Diğer	70	33,8
Kendi isteği ile tercih	Evet	186	89,9
	Hayır	21	10,1
Sınıf düzeyi	Hazırlık	41	19,8
	1. sınıf	40	19,3
	2. sınıf	44	21,3
	3. sınıf	41	19,8
	4. sınıf	41	19,8
Toplam		207	100

2. Bulgular ve Yorumu

Neden bazı insanlar otobüse yaşlı bir yolcu bindiğinde yer verir? Neden bazı insanlar sokakta yürürken ellerindeki çöprü yere atmak yerine çöp kovası ararlar? İnsanların davranışlarını belirleyen sahip oldukları değerlerdir. Dolayısıyla insanın davranışları, karakterini şekillendiren inanç ve değerleri hakkında bilgi vermektedir. Bununla birlikte değer olgusunun herkes tarafından kabul edilen tek bir tanımının yapılması oldukça zordur. Ancak değer nedir sorusuna net ve tek bir cevap vermek zor olsa da değer bireyin hayatına rehberlik eden ilkeler, pusuladır denilebilir.⁸ Bu açıdan ilahiyat fakültesinde eğitimine devam eden katılımcıların gerekçeleri ile birlikte hayatına yön veren ilk üç değer ve toplumda dejenere olduğunu düşündükleri üç değere dair bulgular şöyledir:

Ortaya çıkan tabloya göre öğrencilerin kişisel değer yönelimlerinde toplam frekans açısından adalet (n=90), saygı (n=62) ve dürüstlük (n=57) öne çıkmıştır. Değer yönelimleri ve hiyerarşisi ile ilgili öğretmen adaylarını konu edilen çalışmalara bakıldığında Akhan ve diğerleri (vd.) katılımcı grubunun öncelikli değerlerini sevgi, saygı, adalet, sorumluluk ve vatanseverlik olarak tespit ederken⁹; Yıldırım tarih öğretmen adaylarının değer hiyerarşisinde sırasıyla vatanseverlik, adalet ve

⁸ Bülent Dilmaç, *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1999); Ebru Uzunkol - Selma Yel, "Hayat Bilgisi Dersinde Uygulanan Değer Eğitimi Programının Özsaygı, Sosyal Problem Çözme Becerisi ve Empati Üzerine Etkisi", *Eğitim ve Bilim* 41/183 (2016), 267-292; Ali Karababa, "Kuramsal Temelde Değerler", *Değerler ve Değerler Psikolojisi*, ed. Bülent Dilmaç - Hasan H. Bircan (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2019), 1-19.

⁹ Nadire Emel Akhan vd., "Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimi Yönelik Görüşleri", *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 3/2 (2020), 115-134.

dürüstlük değerlerinin yer aldığını görmüştür.¹⁰ Yılar ve Karadağ'ın sosyal bilgiler öğretmenliği bölümü öğrencileri ile kök değerler üzerine yaptıkları çalışmada saygı, adalet, vatanseverlik, sorumluluk, dürüstlük ve aile birliğine önem verme en önemli görülen değerler olarak bulgulanmıştır.¹¹ Hem sınıf hem de sosyal bilgiler öğretmenliği öğrencileri ile çalışma yürüten Tay, en önem verilen değerlerin saygı, sevgi, vatanseverlik ve dürüstlük olduğunu tespit etmiştir.¹² Okul öncesi öğretmen adayları ile çalışan Akıtürk ve Bağçeli Kahraman da sevgi, saygı ve dürüstlük kök değerlerine öncelik verildiğini ortaya koymuştur.¹³ Çelikkaya ve Kürümlüoğlu¹⁴, Doğan Geysoğlu ve Koç¹⁵, Karatekin vd.¹⁶, ve Yıldırım¹⁷ gibi araştırmacılar adalet, dürüstlük ve saygı gibi kök değerlerin öncelenen üst değerler olduğunu saptamışlardır. Yapıcı vd.'nin öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmada güç, başarı, uyarılım fen ve teknoloji öğretmenliği bölümü öğrencilerinin; hazcılık ingilizce öğretmenliğinin; evrensellik, geleneksellik ve iyilikseverlik din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği (DKAB) bölümü öğrencilerinin öncelikledikleri değer öbekleri olarak tespit edilmiştir.¹⁸ Benzer şekilde Kızılgeçit vd. ilahiyat fakültesi öğrencilerinin kişisel değer yönelimlerinde en fazla iyilikseverlik, evrensellik ve güvenlik değer boyutlarına önem atfettiklerini belirtmişlerdir.¹⁹ Kalgı vd. de farklı fakültelerde eğitim gören öğrencilerin öncelikledikleri değerlerin farklı olduğunu tespit etmiştir.²⁰

¹⁰ Tercan Yıldırım, "Tarih Öğretmen Adaylarının Programdaki Değerlere İlişkin Değer Hiyerarşileri, Gereçekleri ve Önerileri", *OPUS International Journal of Society Researches* 8/14 (2018), 296-320.

¹¹ Murat Bayram Yılar - Yıldırım Karadağ, "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının 2018 Öğretim Programındaki Değerlere İlişkin Hiyerarşileri, Gereçekleri ve Önerileri", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 43 (2021), 476-505.

¹² Bayram Tay, "The Views of Prospective Social Studies and Classroom Teachers About Values and Values Education", *Educational Research and Reviews* 8/9 (2013), 560-567.

¹³ Hatice Kübra Akıtürk - Pınar Bağçeli Kahraman, "Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine Yönelik Görüşleri", *Değerler Eğitimi Dergisi* 17/38 (2019), 267-294.

¹⁴ Tekin Çelikkaya - Mutlu Kürümlüoğlu, "Veliler, Öğrenciler ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin 2005 Programdaki Değerlere İlişkin Değer Hiyerarşileri, Gereçekleri ve Önerileri", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 4/8 (2017), 243-264.

¹⁵ Sultan Doğan Geysoğlu - Mustafa Koç, "Sınıf Öğretmenlerinin Öncelikledikleri Üç Değerin Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 55 (2022), 264-275.

¹⁶ Kadir Karatekin vd., "Öğrenci, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayı ve Öğretmenlerinin Değer Hiyerarşisi", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 (2013), 411-459.

¹⁷ Yıldırım, "Tarih Öğretmen Adaylarının Programdaki Değerlere İlişkin Değer Hiyerarşileri, Gereçekleri ve Önerileri".

¹⁸ Asım Yapıcı vd., "Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/42 (2012), 129-151.

¹⁹ Muhammed Kızılgeçit vd., "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Rize Örneği)", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8, 43-84.

²⁰ Mehmet Emin Kalgı vd., "Lisans Öğrencilerinin Değer Yönelimleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz-Van

Balay ve Kaya da öğretmen adaylarının bölümlerine göre değer tercihinde farklılık olduğunu bulgulamıştır. DKAB öğretmenliği bölümündeki öğrencilerin sınıf ile resim-iş ve müzik öğretmenliği bölümleri öğrencilerine kıyasla *adalet* algılarının daha yüksek olduğu saptanmıştır.²¹ Şen de dini ve ahlaki değerlere ihtimam gösteren ilahiyat fakültesi öğrencilerinin bencil davranmak yerine daha adaletli ve insafli davranma eğiliminde olduklarını saptamıştır.²² Bu durum literatürde, eğitim alanına göre öncelik verilen değerlerin farklılık gösterebileceği konusunda genel bir fikir birliğine varıldığını göstermektedir. Oğuz da çalışma bulgularından yola çıkarak öğretmen adaylarının okudukları bölüm ile bazı değer grupları arasında pozitif bir ilişki olduğuna işaret etmiştir.²³

Katılımcı grubun değer yönelimlerinin cinsiyet, yaş, aile gelir düzeyi ve yerleşim yeri değişkenleri açısından homojenlik göstermemesinden dolayı bu değişkenlere göre anlamlı bir farklılaşma olup olmadığı analiz edilmemiştir. Homojenliğin sağlandığı sınıf seviyesi açısından ise kişisel değer tercihi ve sıralamasında anlamlı bir farklılık bulgulanmamıştır. Katılımcıların değer tercihlerinde anlamlı bir farklılaşma olmayacağı varsayımı sınıf seviyesi değişkeni açısından doğrulanmıştır.

Tablo 2. Sınıf Seviyesine Göre Değer Tercihi Anova Testi Sonucu

		ANOVA				
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Değer 1	Between Groups	581.907	4	145.477	1.975	.100
	Within Groups	14881.088	202	73.669		
	Total	15462.995	206			
Değer 2	Between Groups	228.588	4	57.147	1.034	.391
	Within Groups	11167.103	202	55.283		
	Total	11395.691	206			
Değer 3	Between Groups	221.326	4	55.332	1.140	.339
	Within Groups	9808.277	202	48.556		
	Total	10029.604	206			

Mevcut çalışmalarda da demografik değişkenler açısından ilahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih ve hiyerarşisinde anlamlı bir farklılık tespit

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Örneği”, *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 559-580.

²¹ Refik Balay - Ahmet Kaya, “Eğitim Fakültesinde Okuyan Öğretmen Adaylarının Ahlaki Değer Yönelimleri”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/28 (2014), 7-45.

²² Ali Şen, “Eğitim ile Bencillik Arasındaki İlişki: Dumlupınar Üniversitesi Örneği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/7 (2016), 1892-1904.

²³ Ebru Oğuz, “Views of Pre-Service Teachers on Values and Value Education.”, *Kuram ve Uygulamalı Eğitim Bilimleri* 12/2 (Ek Özel sayı) (2012), 1320-1325.

edilmemiştir.²⁴ Ancak söz konusu değişkenlere göre katılımcıların değer tercih ve sıralamasında farklılıklar meydana gelmiştir. Örneğin; sınıf seviyesi açısından toplam frekansa göre değer tercihi ve hiyerarşisi hazırlık sınıflarının adalet (n=20), dürüstlük (n=14), saygı (n=13); 1. sınıfların adalet (n=24), dürüstlük ve saygı (n=12), güven (n=9); 2. sınıfların adalet (n=21), saygı (n=13), dürüstlük (n=12); 3. sınıfların sevgi (n=16), saygı (n=15), adalet (n=11); ve 4. sınıfların adalet (n=14), dürüstlük (n=12), sevgi (n=11) şeklindedir. Bu bulguları destekler nitelikte Ulu Kalın'da sosyal bilgiler öğretmenliği bölümü öğrencileri ile yürüttüğü çalışmasında 3. sınıf hariç adil olma değerinin bütün sınıf seviyelerinde ilk sırada yer aldığı bulgulanmıştır. Sınıf düzeyine göre de katılımcıların değer hiyerarşilerinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.²⁵ Kızılgeçit vd. araştırmasında sınıf seviyesinin değerlere önem verme düzeyini kısmen anlamlı olarak etkileyebileceğine yer vermişlerdir.²⁶ Coşkun ve Yıldırım ise öğrencilerin değer algılamalarında farklılaşma olmamasında üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin benzer değerlere sahip olmasına ve üniversite eğitiminin bu değerleri değiştiren değil, koruyucu bir rol oynayabilmesine dikkat çekmişlerdir.²⁷ Bu verilere dayanarak katılımcıların yoğun bir din eğitimi olarak kendi tercihleri ile geldikleri ve din bilimleri üzerine eğitimlerine devam ettikleri ilahiyat fakültesinin misyonu, atmosferi ve aldıkları bilginin kaynağı göz önünde bulundurulduğunda değer tercihlerinde anlamlı bir farklılık olmaması doğal görülebilir.

Katılımcılar değerleri belirleyen yani değerlendiren, bunları taşıyan, aktaran ve uygulayan kişilerdir. Benimsedikleri ve gelecek nesillere gerek öğretmen gerek din görevlisi gerek ebeveyn vasıfları ile taşıyacakları bu değerleri tercih etmelerinin sebebini katılımcı **K183**'ün ifadesi ile tek bir maddeye indirmek mümkün olmamış, tercih de bir değil birden fazla etken rol oynamıştır. Katılımcıların yorumları ile birlikte bu nedenler şöyledir:

1) Önce kendini sonra insanları ve hayatı anlamlandırmada bu değerlerden beslenip imtihan olarak nitelendirdikleri dünya hayatının güçlüklerini aşmada bu değerlerin rol oynaması:

K163: Düzgün birey olma anlayışım bu değerler üzerine inşa edildiği için.

K180: İnsanın tek başına her şeye yetemeyeceğini düşünüyorum. Dünya imtihanlarının insana güven veren, beraber zorluklara karşı gelebileceği insanlarla daha kolaylaşacağına inanıyorum. Bir insanın kalbinde merhamet ve Allah korkusu olmazsa o insandan her türlü zarar gelebilir. Dünya hayatı zorlukla doludur. Eğer sabır ve ilahi adalet olmasa hayat

²⁴ Yapıcı - Zengin, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları"; Arslan - Tunç, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerindeki Farklılaşmalar"; Kızılgeçit vd., "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri".

²⁵ Özlem Ulu Kalın, "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değer Hiyerarşisi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/38 (2017), 29-44.

²⁶ Kızılgeçit vd., "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri".

²⁷ Yemliha Coşkun - Adem Yıldırım, "Üniversite Öğrencilerinin Değer Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/1 (2009), 311-328.

katlanmaz bir hale gelirdi. “Rabbin için sabret.” ayeti insanın en büyük ilaçlarından biridir bence.

K187: Her insan hayatına yön veren değişik olaylar yaşar. Hayatı böyle öğrenir ve bu şekilde kendine bir yol çizer. Kendi açımdan bu üçünün öneminin daha fazla olduğunu düşünüyorum.

2) Söz konusu değerlerin, diğer değerlerin kaynağı olarak görülmesi:

K85: Üç tane seçmemizi istediniz. Halbuki diğerleri de önemli değerler fakat bu değerlere sahip olan biri(nde)²⁸ diğer değerlerin bulunması büyük bir olasılıktır. Bu değerleri çatı değerler olarak görüyorum.

K114: Empati; merhameti, erdemli olmayı, hoşgörü ve benzerini içinde barındırır. Adalet; affedici olmayı, alçak gönüllülüğü, barışı, cesareti, çalışkanlığı, dayanışmayı, dostluğu, dürüstlüğü temelinde barındırır. Sevgi ise; güveni, hoşgörüyü, mahremiyeti, merhameti, paylaşımcı olmayı, öz denetimi, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, şükürü. Kısacası bunlar olmadan insan ilişkiler güçlü olmaz.

K115: Yukarıdaki kavramların hepsi birbirinden ayrılamaz değerler çok çok önemli fakat sevgi, saygı ve sabır bir üst başlık olarak varlar. Hayatta güzel olan her şeyin temelinde sevgi vardır. Vatanını, çevreyi, aileni, eşini, dostunu seversen onlara zarar gelmemesi için elinden geleni yaparsın. Sevgisizlik tüm problemlerin başında gelir. Akabinde saygıyı tercih ettim çünkü sevilen saygı gerektirir. Hatta sevilmeyen de saygı gerektirir. Böylece farklılıklar bir problem olmaktan çıkar. Son olarak sabır; içimizde barındırdığımız tüm iyi hislere rağmen karşılaştığımız zor durumlar için bizi hayata bağlayan temel unsurdur.

3) Yerel ve küresel ölçekteki problemlerin ancak söz konusu değerlerin içselleştirilmesi ve hayata aktarılması ile çözülebileceğini düşünmeleri:

K54: Daha eşit, haklıya hakkını veren bir dünya, daha vicdanlı, empati yaptığımız bir dünya ve daha kıymetli, değerli ve varlığımızın sebebini bilebileceğimiz bir dünya için.

K116: Bu değerler olursa önce bireyin sonra dünyanın değişeceğini düşünüyorum.

K161: İnsanda bunlar olursa düzen olur ve insanlar güzel bir şekilde toplum içinde birbirleriyle geçinebilir.

K198: Ülkemizi daha güçlü yapabilmemiz için herkesin işini dürüst ve ahlaklı bir şekilde yapması gerekmektedir. Önemli makamlara torpille gelen insanların işini yapabilecek özelliğe sahip olmaması ülkeyi ve o makamı zayıflatır.

Bu ifadelerden hareketle katılımcıların değerlere öncelik atfeden kişi olmakla birlikte değerlerin çerçevesini dinin kaynaklarından alınan referanslarla çizdikleri ifade edilebilir. Nitekim, Yürük ve Düzenli de dinin değer manzumesi geliştirmede en önemli kaynak olduğunu belirtmişlerdir.²⁹ Costa ve Goodwin de dinin kişisel değerleri etkilediğini ortaya koymuştur.³⁰ Çünkü bireyin kendi, çevresi ve canlılara yönelik

²⁸ Araştırmacının düzeltmesi.

²⁹ Tuğrul Yürük - Ahmet Düzenli, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarının Kazanımlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 21/2 (2021), 715-740.

³⁰ Patricia Costa - Robin Goodwin, “The Role of Religion in Human Values: A Case Study”, *Journal of Beliefs & Values* 27/3 (2006), 341-346.

davranış ve tutumlarını belirleyen ölçütler koyan din adaletle hareket etmeyi, sevmeyi, doğruluk/dürüstlükten ayrılmamayı vurgulamaktadır.³¹ Bu açıdan adalet, saygı, dürüstlüğün üst değer olarak birçok değeri de içinde barındırdığı, birlikte huzur ve barış içinde yaşanabilecek sosyal hukuk devletinin olmazsa olmaz öğeleri olarak değerlendirildiği söylenebilir. Ayrıca ortaya çıkan bu tablo katılımcıların karakterlerine kaynağını dinden alan değerlerle inşa etmesine yönelik varsayımı doğrulamıştır.

Literatürde de bireylerin değer tercih gerekçelerine dair araştırmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmalardan birini kaleme alan Çelikkaya ve Kürümlüoğlu katılımcı grubunun değer tercih gerekçelerini dürüstlük değeri için “insan olmanın gereklerinden biri olması, toplumda kabul görmesi ve bireyin kişilik gelişimine katkı sağlaması”; saygı değeri için “toplumsal düzeni sağlanması, toplumda kabul görmesi, insanlar arası iletişimin sağlıklı olması”; adil olma değeri için “toplumsal düzenin sağlanması ve insan olmanın gereklerinden biri olması” şeklinde sıralamışlardır.³² Yıldırım’ın katılımcı grubu ise tercih ettikleri değerleri açıklarken “vatana sahip çıkılması, ülkeye faydalı olunması” şeklinde gerekçelerini sunmuşlardır.³³ Akhan vd. de elde ettikleri bulguları literatürle karşılatırarak genel olarak öğretmen adaylarının “ideal toplum düzeninin oluşturulması, sorumluluk duygusunun geliştirilmesi, milli bilince katkıda bulunulması, iyi vatandaşların yetiştirilmesi ve değerlerin gelecek nesillere aktarılması” gerekçeleri ile kök değerlerin benimsetilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.³⁴ Literatürdeki çalışmalarla bu araştırmada ortaya çıkan sonuçların örtüştüğü söylenebilir.

Adalet hem birey hem de toplum hayatında denetleyici ve düzenleyici bir erdemdir. Nitekim bu doğrultuda “Kur’an’da adalet kavramı başkasının hakkını çiğnememek yani zulmetmemek, hak sahibine hakkını vermek, eşit muamele edilmesi gerekenler arasında eşit muamele etmek ve gerçeğin bilgisine göre insanlar arasında hüküm vermek” anlamlarında kullanılmaktadır.³⁵ Tüm dünyada adaletin terazi ile sembolize edilmesi kavramın kökeninde dengeyin olmasından kaynaklanmaktadır. Denge aynı zamanda orta yol bulmak, uzlaşmayı sağlamak, olgunlaşmak demektir. Çağın getirisi, birlikte yaşama, çokseslilik ve çokkültürlülük adalete ve saygıya olan ihtiyacın her zamankinden daha fazla olduğuna işaret etmektedir. Çünkü adaletin olmadığı yerde güven zedelenir, güven zedendiğinde de

³¹ *Kur’an Yolu* (Erişim 23 Haziran 2023), el-Maide 5/8; el-En’am 6/152; en-Nahl 16/90; el-İsrâ 17/15; el-Hucurât 49/9.

³² Çelikkaya - Kürümlüoğlu, “2005 Programdaki Değerlere İlişkin Değer Hiyerarşileri”, 252.

³³ Yıldırım, “Tarih Öğretmen Adaylarının Programdaki Değerlere İlişkin Değer Hiyerarşileri, Gerekçeleri ve Önerileri”.

³⁴ Akhan vd., “Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitime Yönelik Görüşleri”.

³⁵ Süleyman Tuğral, *Kur’an’da Değerler Sistemi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2055), 179; el-Bakara 2/279; el-Nisa 4/29, 58, 105,135; el-Maide 5/8, 42, 49-50; el-En’an 6/152; el-Enfal 8/1; el-Yunus 10/47; el-Hac 22/60; el-Mü’minun 23/8; el-Şuara 42/15; el-Hucurât 49/9, 13.

şeffaflık ve doğruluktan/dürüstlükten bahsedilemez. Nitekim Pollock adaletin koparılamaz şekilde dürüstlikle ilişkili olduğunu vurgulamıştır.³⁶ Adalet duygusunun zedelenmesi güven başta olmak üzere özgürlük, sorumluluk, dürüstlük, empati, fedakârlık gibi birçok meziyetin olumsuz yönde etkilenmesine yol açmaktadır. Adaletin en üst değer olarak kabul edilmesi, Aristoteles³⁷ ve Platon'un³⁸ adaletin diğer erdemler ve değerleri içerdiği önermesini desteklemektedir.

1980'li yıllarda Alman sosyologlar tarafından yapılan ultimatom deneyinde (The Ultimatom Game) ortaya çıkan sonuç kültürel farklılıklara rağmen katılımcıların adaletsizliğe tepki göstermeleridir.³⁹ Çünkü kendisiyle ve diğer bireylerle/toplumla olan ilişkisinin olumlu yönde eğilim göstermesi adaleti sağlayan kurallar bütününe bağlıdır. Bu nedenle adalet bir toplumun refah, huzur, büyüme ve gelişmesine ivme kazandıran temel unsurlardan biridir. Bu kavram, sadece adil olma, hakkını vermeyi değil muhatabını tanımayı, ona saygı göstermeyi ve değer vermeyi de içermektedir.

Toplumunu bir arada tutan, dayanışma, işbirliği, hoşgörü değerlerini kuşattığı ifade edilen saygı, birlikte yaşamak için sınırların bilinmesidir. "Sana nasıl davranılmasını istiyorsan sen de başkalarına o şekilde davran" düsturuyla özünde hürmet olan saygının boyutları ise hak ve hukuktur. Hukuku çiğneyen birine saygı gösterilmesi beklenmezken, kişinin en temel hakkı olan yaşama hakkından dolayı saygı duyulmaktadır. Katılımcı grup çerçevesinden dine, anne-babaya, kutsal öğelere, vatana ve bayrağa gibi farklı biçimlerde ele alınabilen saygı ahlaki bir duygu olarak görülmüştür. Hukukun, adaletin bir gerekliliği de bireyin bulunduğu ortam ve toplumda yaşama hakkına saygı duyulacağını bilmesidir.

Saygıdan sonra üçüncü sırada gelen dürüstlük ise, açık sözlü olmak ve tutarlığın bir kombinasyonudur denilebilir. Çünkü dürüstlüğünden kuşkulanan insanların, muhataplarında güven ve saygı uyandırdığı söylenemez. Dürüstlük kişinin kendine karşı dürüstlüğü ve kişinin topluma karşı dürüstlüğü olarak da ele alınabilir. Goleman dürüstlüğü aile yaşantısı içinde gözlem ve deneyim ile öğrenildiğini ifade etmiştir.⁴⁰ Nitekim çocukluğumuzda ebeveynlerimiz tarafından aldığımız bir telefona "Evde yok de!" diye tembihlendiğimiz olmuştur. Kolay inanırlık özelliğinden⁴¹ dolayı sorgulanmadan alınan bu davranışın alışkanlığa dönüşmesi ve ileri de devam ettirilmesi muhtemeldir. Dürüst olmak bireyin düşüncelerini, duygularını, korku ve

³⁶ Joycelyn M. Pollock, *Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice* (Boston: Cengage Learning, 2021).

³⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: Bilgesu Yay., 2017).

³⁸ Platon, *Devlet*, çev. Hüseyin Demirhan (Ankara: Palme Yayıncılık, 2007).

³⁹ Richard H. Thaler, "Anomalies: The Ultimatum Game", *Journal of Economic Perspectives* 2/4 (1988), 195-206.

⁴⁰ Daniel Goleman, *Ecological Intelligence: The Coming Age of Radical Transparency* (England: Penguin Books, 2010).

⁴¹ Edwin Diller Starbuck, *The Psychology of Religion: An Empirical Study of the Growth of Religious Consciousness* (Walter Scott, 1899); Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler* (Türkiye Diyanet Vakfı, 1990).

endişelerini nihayetinde kendisini açıkça ifade edebilmesi ve olduğu gibi davranmasıdır. Gizlenme ihtiyacı duymamaktadır. Ayrıca çağın getirilerinin artık hiçbir şeyin gizli kalmasına imkan tanımadığını da belirtmek lazım ki, mahremiyetin dejenere olan değerler arasında yer alması bunun göstergesi olarak yorumlanabilir.

Geleceğin din görevlileri ve din eğitimcileri olacak katılımcıların değer manzumesi şeffaf ilişkilerin olduğu, içi dışı bir, saygı duyan ve saygı duyulan insanlarla adil bir dünya kültüründe yaşamak istediğini ortaya koymaktadır. Çünkü dürüstlük/doğruluk ve saygı adaleti kendiliğinden getirmektedir. Ancak bireyin değer manzumesi mensubu olduğu grup ve toplumun tercihlerinden etkilendiği gibi bireylerin değer yargıları da toplumun değerlerini değiştirebilmektedir. Toplum ile bireyin değerleri uyuşmadığında değerler çatışmayı çözmekten ziyade, çatışmaya neden olmaktadır. Ayrıca zamanla gelişen toplumsal şartlara paralel olarak yüksek önem verilen değerler manzumesi değişebilmektedir.⁴² Bu açıdan katılımcıların toplumda dejenere olduğunu düşündükleri değerler ise sırasıyla toplam frekansa göre adalet (n=106), saygı (n=68) ve mahremiyet (n=58)tir. Dejenere olan değerlere yönelik toplumda duyarlılığın, hissedilebilirliğinin/görünürlüğünün azalması, katılımcılar açısından aidiyetin sarsılması, grup kimliğinin kaybolması ve dışlanma korkusu gibi sorunlarla sonuçlanabilmektedir. Elde edilen bu bulgular aynı zamanda yakın tarihte farklı kademe ve branşlarda çalışan öğretmenlerin öğrencilerine öncelikli olarak kazandırmak istedikleri adalet, saygı, dürüstlük, sevgi ve vatanseverlik değerleri ile de örtüşmektedir.⁴³ Örneğin Yıldırım vd.'nin araştırmasında öğretmenlerin en çok öğrencilere saygı, adil olma ve vatanseverlik değerlerini kazandırmaya çalıştıkları ortaya konulmuştur.⁴⁴ Çelikkaya ve Yılmaz'ın yaptığı çalışmada öğretmenler öğrencilere, veliler çocuklarına, öğrenciler ise kendilerine dürüstlük, hoşgörü, saygı, sevgi, vatanseverlik ve yardımseverlik

⁴² Ronald Inglehart, *Modernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies and Postmodernization* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1997); Mahmut Zengin, "Herkes İçin Geçerli Uygun Değerleri Belirlemek ve Öğretmek Mümkün Mü? Değer Eğitimi Yaklaşımları Bağlamında Bir Analiz", *Sakarya University Journal of Education* 7/2 (2017), 432-445.

⁴³ Tuğba Kılcan, "Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Önem Sırasına ve Eğitimine İlişkin Görüşleri", *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 5/2 (2020), 134-145; M. Uzun - A. Köse, "Okul Öncesi Eğitimde Değerler Eğitiminin Uygulanmasına Yönelik Öğretmen Görüşleri", *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/23 (2017), 305-338; İlker Dere - Muhammet Yavuzay, "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine Göre Okulda Değerler Eğitimi: Bir Olgubilim Çalışması", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 56 (2020), 61-91; İshak Kozikoğlu, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Tutum ve Görüşlerinin İncelenmesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 7/4 (2018), 2698-2720.

⁴⁴ Sevda Gülşah Yıldırım vd., "Farklı Bakış Açılımlarına Göre Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi", *İlköğretim Online* 16/4 (2017), 1575-1588.

değerlerinin kazandırılması gerektiğini ifade etmişlerdir.⁴⁵ Sevgi ve saygı⁴⁶; saygı, dürüstlük, çalışkanlık ve yardımseverlik⁴⁷ değerleri öğrencilerin kendilerine kazandırılmasını istedikleri değerler olarak literatürdeki bulgular arasında yer almıştır. Dinçer ve Gözel ise velilerin ilk etapta adalet, dürüstlük ve vatanseverlik değerlerini çocuklarına kazandırılmasını istediklerini bulgulamışlardır.⁴⁸ Ezer ve Kınacı'nın çalışmasında vatanseverlik, saygı, sevgi, adalet, eşitlik ve sorumluluk değerleri öğretmen adaylarının öğrencilerine kazandırmayı hedefledikleri öncelikli değerlerdir.⁴⁹ Başka bir çalışmada yine sevgi, saygı, adalet, sorumluluk ve vatanseverlik öğretmen adaylarının öncelikle aktarılması gerektiğini düşündükleri değerler arasında yer almıştır.⁵⁰ Literatürde öğretmen adayları, öğretmenler, veliler ve öğrenciler ile gerçekleştirilen çalışmalarda adalet, saygı ve dürüstlük değerlerinin öğretimin öncelenmesine yapılan vurgu toplumda bu değerlerde hissedilen dejenerasyonun bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Katılımcıların dejenere olduğunu düşündükleri değerlerden adalet ve saygı on kök değer arasında ilk ve ortaöğretim ders programlarında yer almaktadır. Bu açıdan bilgi noktasında olmasa da uygulama ve içselleştirme noktasında yetersizlik ve eksiklikler olduğu söylenebilir. Yapılan yorumlardan değerlerde yaşanan dejenerasyonun sebepleri şöyledir:

1) Çağın getirisi ve gelişmelerinin toplum ve birey hayatına etkisi:

K65: Çağın getirdiği şartlar ile isteklerin artması, insanları bir yarışın içindeymişcesine önümüze sürülen piyasa ve gösterimler; her an her şeyin elimizin altında bulunması ve şartların iyileşmesi; alım ve satım gücünün artmasıyla doğru orantılı olarak insan ilişkilerinin zayıflaması; toplumsallaşma değil, bireyselleşmenin ön plana çıkarılması özellikle artan sosyal mecra platformları ile birbirinin yüzüne bakacak, iki çift laf edecek insan kalmadı... Her türlü hilenin ve yalanın artmasıyla aile içi dahil güven duygusu, güven, güvenilirlik dejenere olmak bir yana hiç kalmadı... Hava şartlarından insan ilişkilerine, hayvan haklarından doğal afetlere, merhamet duygusundan hoşgörüyü birçok kavramı içinde barındıran duyarlılık bu kadar öneme haizken bir o kadar dejenere olmuştur.

K113: İnsanlar birbirlerinden çok koştular ve birbirlerini sevmemeye başladılar. Herkes kendini düşünmeye başladı. Teknolojinin bu denli ilerlemesiyle herkes kopuklaştı. Adalet

⁴⁵ T. Çelikkaya - T. Yılmaz, "Değerler Eğitimine İlişkin Öğretmen, Öğrenci ve Velilerin Karşılıklı Beklentileri", *Researcher* 5/2 (2017), 395-416.

⁴⁶ Bayram Tay vd., "Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Öğrencilerin Değer ve Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri", *Journal of Gazi Educational Faculty* 33/1 (2013), 67-93.

⁴⁷ Süleyman Yiğittir - Adem Öcal, "İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24 (2010), 407-416.

⁴⁸ B. Dinçer - Ü. Gözel, "İlkokul Programlarında (1-4) Yer Alan ve Kazandırılması Hedeflenen Değerlere İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin ve Öğrenci Velilerinin Görüşlerinin İncelenmesi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 17/38 (2019), 207-234.

⁴⁹ Feyzullah Ezer - Müşerref K. Kınacı, "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlere Yönelik Görüşleri", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 21/1 (2020), 346-365.

⁵⁰ Akhan vd., "Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine Yönelik Görüşleri".

sadece telefonlarda konuşuluyor. Yardımseverlik varsa bile sırf kameraya çekildikleri için. Milyonlarca çocuk vatanının neden vatan olduğunu, bayrağın neden kırmızı olduğunu anlamadan yetiştirildikleri için sosyal mecralarda vataniyle dalga geçenlere de duyarsız büyüyorlar.

*Doyumsuzluğun artmasıyla memnuniyet ve tatminin azalması:

K54: İnsanların maddi açıdan doyumsuzluğu her şeyin biraz daha fazlasını isteyerek bu elde ettiklerinden memnun olmayıp hep dahasını istemesi ve insanlıktan çıkıp hiçbir şeyden memnun kalmayıp şükür bilmez olması özellikle de sosyal medya gibi bir alanın gösteriş yuvasına dönüp insanları özendirme çabası(ndan kaynaklandığını düşünüyorum).⁵¹

K201: İnsanlar şükür etmeyi verilenin kimden geldiğini unuttular. Her şeye sahip olma hırından dolayı erdemli yaşamayı bıraktılar. Güven, sadakat, adalet kalmadı. Kendine saygıları bile kalmadı. Hırsları için her şeyi yapmaya kalktılar ve böylece sevgi ortamı bitti ve bu bitince kazanılacak bir şeyde kalmadı.

*İnsan olmanın değerindeki değişim:

K70: Güvensiz bir toplumda yaşadığımızı, sokakta yürürken bile can güvenliğimizin olmadığını hissediyorum. Etrafımızdaki herkes çok gergin, tahammülsüz, sabırsız. Hayat zaten zorken sabırsız insanlarla iki kat zorlaşıyor. İnsanlar karşısındaki kişilere, onların fikirlerine saygı duymak istemiyor, sadece benim dediğim olsun istiyorlar. Bazen kendi düşüncelerimi bile savunamıyorum.

K72: İnsanlık öldü.

2) Hukuk ve yönetim vb. alanlarındaki gelişmelerin bu değerlerde yaşanan dejenerasyona ve eksikliğe işaret etmesi:

K23: Adalet yok, varsa da yetersiz... Adalet olsaydı kadına şiddet uygulandığında içeri alınırdı o adamlar. Bu kadar kadın toprakta olmazdı. Adalet olsa ilitamla biz aynı kefedede olmazdık. Dayanışma olsaydı o parti, o iktidar, o muhalefet konuşmazdık, ortadaki soruna hep beraber çözüm arardık. Sağcı-solcu olmazdı. Paylaşımçı değiliz, herkes birbirine düşman.

K61: Yanlış yönetim.

K68: Son yıllarda kadın, çocuk, hayvan vb. birçok üzücü ve yıpratıcı konuda kimsenin üzerine düşen görevi yerine getirmediğini, bundan sebeple de adaletin sağlanmadığı, hak edenlerin hak ettikleri muameleleri görmediklerini düşünüyorum. Birçok insan kendi de dahil herkese saniyeler hatta saliseler içinde yalan söyleyebiliyor. Ve bu artık önemsiz bir durum olarak gösteriliyor. Kimse özdenetimini sağlayamadığı için herkes suçu başkasında arıyor ve o suçtan da başkasını rahatlıkla sorumlu tutup vicdanını rahatlattığını düşünüyorum.

3) Eğitim sistemindeki hatalar ve yetersizlikten dolayı egoist insanların yetişmesi:

K16: İnsanların büyük çoğunluğu artık kendi menfaat ve çıkarları üzerine yaşıyorlar. Hissizlik ve duyarsızlık oluştu. Dejenereasyonun en temel kaynağı eksik ve yanlış eğitim.

K132: Toplumun yanlış eğitimi ve hukukun düzgün işlenmeyişi.

K172: Gençlere bunları aşlamak yerine diplomanın önemini anlatan ebeveynlere sahip olmamız.

⁵¹ Araştırmacının düzeltmesi.

4) Özenti kültürü oluşturularak dini-kültürel öz ve kimliklerden uzaklaşılması: **K25:** Aslında baya önceden beri mahremiyetimiz yozlaşmaya başladı. Çünkü örnek olarak gayrimüslim devletleri aldık. Onların kuralları, onların yaşam tarzlarını aldık. Ondan dolayı kendi mahremiyetimiz kayboldu. Çünkü mahremi olmayandan mahrem dersi aldık. Alçak gönüllü olmadık. Çünkü kendi dinimizin emirlerini ve yasaklarını, kanunlarını okumadık. Yine gayrimüslim kitaplarından hukuklar ve kurallar ile yozlaştık. Dostluk kurmadık. Çünkü tüm dostlarımıza sırt döndük ve onları unuttuk. Ve hainlerin aramızı açmasına izin verdik. Yani sonuç olarak kendimiz olmadık ve hep kaybettik. Hâla da kendimize gelemedik... Aslımıza dönmeden, dinimizi yaşamadan bu değerlerin hepsini kaybederiz maalesef...

K43: Çünkü toplum İslam'dan uzaklaştı. Yönetim İslam'dan uzaklaştı. Gönüller İslam'dan uzaklaştı. Çözüm kurtuluş ancak İslam ile olacaktır. İnaniyoruz ki Allah kendine hakkıyla kulluk edecek bir kavim gönderecektir. Ya biz kendimizi düzeltiriz ya da helak olur gideriz! Yukarıda verilen katılımcıların görüşlerine dayanarak toplumdaki değer dejenerasyonun temelinde yer alan eğitim, teknolojik gelişmeler, ekonomik büyüme ve kalkınmışlık ile dini kimlik ve dindarlık düzeyindeki negatif yönlü algılanan değişimin, Inglehart'ın ekonomik büyüme ve teknolojik ilerleme gibi faktörlerin değer algı ve önceliklerini değiştirebildiği önermesini desteklemektedir.⁵² Eskicumalı ise çalışmasında eğitimin ve eğitim kurumlarının toplumsal değişimdeki hayati rolüne dikkat çekmiştir. Eğitim ile toplumsal değişim arasındaki ilişki dört yaklaşım perspektifinden açıklanmıştır. Elde edilen bulgular ve ihtiyaçlar dört yaklaşımla da bir bağlantının olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, öğrencilerin değer tercihleri arasında anlamlı fark bulunmaması eğitimin mevcut sistemi koruyucu ve devam ettirici fonksiyonu olduğuna dair görüşü savunan yaklaşımı desteklemektedir. Toplumsal dejenerasyonda eğitim politikalarının ve anlayışlarının etkili olduğunun düşünülmesi ise eğitimin hâkim sınıfların çıkarlarına hizmet ettiği fikri ile eğitimden beklentilerin eğitimi belli bir yönde (meslek kazandırma gibi) değişime zorladığı iddiasını savunanları destekleyici niteliktedir. Değer dejenerasyonunu önlemek için duyulan ihtiyaç ise eğitimin, toplumsal dönüşüm meydana getirebilmesi için ekonomi, politika, yönetim gibi alanlarla ilişki içinde aynı anda aynı istikamette hareket ediyor olması gerektiğini göstermektedir, denilebilir.⁵³

Bireylerin değerler manzumesi ve anlayışı ahlaki karakterine dair bir yansımadır. Adaletin dejenere olduğuna dair inanç bireysel tembellek ve umutsuzluk ile toplumsal çöküşe de kapı aralayabilmektedir. Nitekim huzurlu bir şekilde birlikte yaşama kültürünü destekleyecek kolektif bilinç adaletin sağlanamaması, insan doğasında olan ait olma ve birlikte yaşama isteğinin perçinlediği yardımlaşma, paylaşma, dayanışma, özgürlük gibi değerleri de olumsuz etkileyebilmektedir. Benkler adaletin niyet, süreç ve sonuç olmak üzere üç boyutunun olduğunu ifade etmiştir. Adalet duygusunun tesisi ve dengesinin korunması sonuçtan ziyade niyet ve süreç

⁵² Inglehart, *Modernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies and Postmodernization*.

⁵³ Ahmet Eskicumalı, "Eğitim ve Toplumsal Değişim: Türkiye'nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü 1923- 1946", *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi* 19/2 (2003), 15-29.

boyutunda adil olmaya bağlıdır.⁵⁴ Bu bağlamda hissedilen dejenerasyonun sonuçtan ziyade niyet ve süreç boyutunda yaşandığı belirtilebilir. Çünkü niyet ve süreçteki şeffaflık, tarafsızlık ve gerçeğe uygun hareket etme/hakkaniyetli davranma sonuca saygıyı ve kabulü perçinlemektedir. Bu koşullar sağlanmadığında huzur atmosferinin ve güvenin tesis edildiği düzenli bir toplumdan söz etmek mümkün olamayacaktır. Nihayetinde böyle bir toplumda var olmak, bu toplumun parçası olmak istenmeyebilir. Çünkü Gazâlî'nin de dikkat çektiği üzere adaletin olmaması insan arası ilişkilerin bozulmasıyla bireysel ve toplumsal hayatta zulüm ile sonuçlanabilmektedir.⁵⁵ Böyle bir toplumun çizebileceği tablo ise kaos ve karmaşanın ortasında izafileşen adaleti herkesin kendi anlayışına göre sağlamaya ve hakkını aramaya çalışmasıdır.

Yaşanılan problemlerin temel kaynağı olarak toplumu hâkimiyeti altına aldığı düşünülen deforme olmuş adalet algısına işaret edildiği söylenebilir. Bu bağlamda adaletin bir kültüre dönüşmesi için öncelikle ayrıcalıkların ve kurallara saygı duyulmayarak, ki saygı dejenere olduğu düşünülen ikinci değerdir, hiçe sayılması tutumunun bertaraf edilmesi gerekmektedir. Hukukun, adaletin bir gerekliliği de bireyin bulunduğu ortam ve toplumda yaşama hakkına saygı duyulacağını bilmesidir. Kendisine saygısı olmayanın başkalarına saygısı olmayacağı gibi başkaları tarafından da saygı duyulması mümkün görülmemektedir. Maslow'un hiyerarşisinde adalet, güvenlik gibi saygı da bir yaşam gereksinimidir.⁵⁶ Çoğullaşan ve çokkültürlüleşen bir toplumun kendinden olmayan ötekine yaşama ve yaşatma hakkını temin etmesi ve kendi içinde katılımcılarında ifade ettiği “şucu-bucu” (Örneğin K23'ün yukarıdaki ifadesi) gibi ayrımların olmaması, olsa bile aynı masada bir araya gelebilmesi saygının içselleştirilmesi ile mümkündür. Çünkü adalet gibi saygı da dinin emrettiği ahlaki bir duygudur.⁵⁷

Toplumda dejenere olduğu düşünülen üçüncü değer ise mahremiyettir. Artan teknoloji kullanımı sonucu internetin en geniş sosyalleşme aracı, eğitim mecrası ve reklam pazarı haline gelmesiyle internetteki platformların geliştirdiği algoritmalar insanların neyi beğenip neyi beğenmediklerinden yola çıkarak bireyi kendinden daha iyi tanırlar hale gelmeye başlamıştır. Kişisel bilgilerin rıza olmadan toplanabilmesi dijital platformların kullanımında mahremiyet endişelerine yol açmıştır.⁵⁸ Buradan hareketle bireyin eylemlerine dair kontrol ve denetimin kısıtlanması/azalması

⁵⁴ Yochai Benkler, “The Unselfish Gene”, *Harvard Business Review* (2011).

⁵⁵ M. Gazâlî, “İslam Ahlâkı”, Çev. Akif Nuri Karcioğlu, İstanbul: Sinan Yayınevi, (1969).

⁵⁶ Abraham H. Maslow, *Motivation and Personality* (New York: Harper & Row, 1954).

⁵⁷ el-İsrâ 17/70; el-Hucurât 49/11, 13-14.

⁵⁸ Bk. Kurttekin, “Bilişim Çağında ‘Gençlik, Din ve Değer’”; Mustafa Mücahit, *Ailede Mahremiyet Eğitimi* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021); Muhittin Tataroğlu, “Mahremiyet Sorunlarının Önlenmesinde Mahremiyet Etki Değerlendirmesi (MED)”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 20/1 (2013), 263-289; İlhan Korkmaz, “Facebook ve Mahremiyet: Görmek ve Gözetle(n)mek”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (2013).

mahremiyet dejenerasyonu olarak görülebilmektedir. Bugün tartışma gündemini oluşturan konulardan biri de dijital mahremiyet ve siber güvenliğin sağlanmasıdır. Dijital dünyanın reel hayattan daha fazla olduğu düşünülen risk ve tehlikelerine yönelik şikayetlere yeterince önem verildiği ve çözüm odaklı yaklaşıldığı söylenememektedir.

Sonuç

Her toplum, her kültür bir sonraki nesile toplumsal ve kültürel karakteristiğini oluşturan değerleri aktarmaya çalışmaktadır. Değer aktarımı ve edinimi sürecinde ise çağın ahlakı, toplumsal ve teknolojik gelişmeler bu değerler örüntüsünü değiştirebilmektedir. Bu açıdan değerler manzumesini ve ideal vatandaş profilini korumak isteyen ülkemiz Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) 2017 yılındaki açıklamaları akabinde belirlenen on kök değeri kazandırmayı ve içselleştirmeyi de hedefler şekilde bütün derslerin öğretim programlarını güncellemiştir.⁵⁹ Değerler, öğretim programlarının temel öğelerinden biri ve eğitim politikalarının da öne çıkan önemli bir konusu haline gelmiştir. Böylece değer kazanımı ve içselleşmesi günlük hayatta kendiliğinden ve/veya formal eğitimin sunduğu imkan ve programlar dahilinde gerçekleşen bir öğretim şekline bürünmüştür. Öğretim programları ile dolaylı veya doğrudan benimsenmesi istenen “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik”ten oluşan kök değerler, yetiştirilmek istenen insan kişiliğini ve karakterini oluşturan özellikler olarak tespit edilmiştir.

Bireyin değerler manzumesine yaşadığı toplumun değerleri ve çevresiyle olan ilişkisinin gözardı edilemeyecek etkisi söz konusudur. Bireyin ve toplumun değerlerinin birbirleri ile ortak ve uyumlu olması sağlıklı kişilik gelişimi ile toplumsal huzur ve birliğin sağlanması açısından gereklidir. Bu açıdan söz konusu değerlerin hepsinin önemine ve insanı kâmil sıfatına ulaşmak için gerekliliğine işaret eden katılımcılar çalışmanın kapsamında adalet, saygı ve dürüstlüğü üst değer olarak nitelendirmişlerdir. Üst değerler bireyin özünü yansıtan, karakter ve kimliği ile bağdaştırdığı değerler olarak karşımıza çıkmıştır. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin, özellikle adalet, saygı ve dürüstlük gibi değerlere yüksek bir öncelik verdiği literatürde de yer almaktadır. Bu değerler manzumesinin şekillenmesinde çağın hâkim değerleri, yetiştirilme tarzı, ailesinin sosyo-ekonomik düzeyi, dindarlık düzeyi, alınan eğitim ve yaşanmışlıklar yanında ihtiyaç ve istekleri gibi içsel ve dışsal sebeplerin rol oynayabilmektedir. Bu açıdan katılımcıları değer yönelimlerinde önce kendini sonra insanları ve hayatı anlamlandırmada bu değerlerden beslenip imtihan olarak nitelendirdikleri dünya hayatının güçlüklerini aşmada bu değerlerin rol oynaması; söz konusu değerlerin, diğer değerlerin kaynağı olarak görülmesi; ve yerel ve küresel ölçekteki problemlerin ancak söz konusu değerlerin içselleştirilmesi ve hayata aktarılması ile

⁵⁹ “M.E.B Müsteşarı Tekin Müfredatın Güncellenmesinin Neden Gerekli Olduğunu Ayrıntılarıyla Açıkladı”, *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB)* (23 Temmuz 2017); “Bakan Yılmaz, güncellenen öğretim programları taslağını tanıttı”, *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB)* (13 Ocak 2017).

çözülebileceğini düşünceleri olarak üç temel gerekçe tespit edilmiştir. Çalışma, katılımcıların ilahiyat fakültesinde eğitim gördükleri bir bağlamda gerçekleştirildiğinden, bu eğitim alanının katılımcıların değer tercihlerini etkilediği gözlemlenmiştir. Literatürde de alınan eğitimin değer yönelimde pozitif yönde anlamlı katkısı olduğu ortaya konulmuştur. Elde edilen bu bulguların neticesinde bireysel denge ve huzurun, ayrıca değer yönelimlerinin toplumsal konjonktürden ve ölçütlerden etkilendiği yorumu yapılabilir. Ayrıca bu değerlerden adalet ve saygının dejenere olan ilk iki değer olarak saptanması katılımcıların eksikliğini hissettikleri bu değerleri daha fazla içselleştirmelerini sağlamış olabilir. Dejenere olduğu düşünülen üçüncü değer ise mahremiyettir. Adalet ve saygı on kök değer arasında yer alırken mahremiyet kök değerlerden biri değildir. Buradan hareketle daha geniş bir sahada yapılacak çalışma sonrasında kök değerlere mahremiyetin eklenmesi düşünülebilir. Buna ilaveten kök değerler manzumesinin hissedilen ihtiyaç ve gerekçeler çerçevesinde güncellenmesi ihtiyacının zaman zaman hasıl olabileceği görülmektedir. Elde edilen sonuçta kültürel, ekonomik, hukuki ve politik değişkenlerin birbirine bağlı etkisi yukarıda ifade edildiği gibi bireyin/toplumun inançlarını ve değerlerini de değiştirip dönüştürdüğü ortaya çıkmıştır.⁶⁰ Katılımcıların bu değerlerin toplumda dejenere olduğunu düşünmelerinde *çağın getirisi ve gelişmelerinin toplum ve birey hayatına etkisi; hukuk ve yönetim vb. alanlarındaki gelişmelerin bu değerlerde yaşanan dejenerasyona ve eksikliğe işaret etmesi; eğitim sistemindeki hatalar ve yetersizlikten dolayı egoist insanların yetişmesi; ve özentî kültürü oluşturularak dini-kültürel öz ve kimliklerden uzaklaşılmasının* rol oynadığı tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu tablo toplumdaki değer dejenerasyonunun karmaşık ve çok yönlü bir sorun olduğunu göstermektedir. Değer yargılarının oluşması ve sıralanmasında içinde yaşanan çağ ve kültürün güçlü etkisinin söz konusu olduğu görüşünü desteklemektedir. Ayrıca değerlerin öğrenilmesinde sosyal onay, sosyal destek ve pekiştiricilerin gözardı edilemeyecek aktörler olduğu bir kez daha hatırlatılmaktadır. Özellikle eğitim sistemi, bu değerlerin korunması ve yeniden inşa edilmesi açısından kritik bir rol oynadığı katılımcıların gerekçeleri arasında yer almıştır. Bu nedenle, toplumsal değerlerin korunması ve yeniden canlandırılması için etkili eğitim politikaları ve toplumun bu konuda farkındalığının artırılması gerektiği değerlendirilebilir.

⁶⁰ Inglehart, *Modernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies and Postmodernization*.

Kaynakça | References

- Akhan, Nadire Emel vd. “Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine Yönelik Görüşleri”. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 3/2 (2020), 115-134. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jena/issue/59198/772090>
- Akitürk, Hatice Kübra - Bağçeli Kahraman, Pınar. “Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine Yönelik Görüşleri”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 17/38 (2019), 267-294. <https://doi.org/10.34234/ded.563493>
- Aristoteles. *Nikomakhos’a Etik*. çev. Saffet Babür. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2017.
- Arslan, Mustafa - Tunç, Esra. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerindeki Farklılaşmalar”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (2013), 7-39. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/302406>
- Balay, Refik - Kaya, Ahmet. “Eğitim Fakültesinde Okuyan Öğretmen Adaylarının Ahlaki Değer Yönelimleri”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/28 (2014), 7-45. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ded/issue/29170/312360>
- Baltacı, Ali. “Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (2018), 231-274. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/497090>
- Benkler, Yochai. “The Unselfish Gene”. *Harvard Business Review*. 2011. Erişim 11 Eylül 2023. <https://hbr.org/2011/07/the-unselfish-gene>
- Costa, Patricia - Goodwin, Robin. “The Role of Religion in Human Values: A Case Study”. *Journal of Beliefs & Values* 27/3 (2006), 341-346. <https://doi.org/10.1080/13617670601001215>
- Coşkun, Yemliha - Yıldırım, Adem. “Üniversite Öğrencilerinin Değer Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/1 (2009), 311-328. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yyuefd/issue/13711/166007>
- Creswell, John W. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications, 3. Baskı, 2009.
- Çelikkaya, T. - Yılmaz, T. “Değerler Eğitimine İlişkin Öğretmen, Öğrenci ve Velilerin Karşılıklı Beklentileri”. *Researcher* 5/2 (2017), 395-416. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2151412>
- Çelikkaya, Tekin - Kürümlüoğlu, Mutlu. “Veliler, Öğrenciler ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin 2005 Programdaki Değerlere İlişkin Değer Hiyerarşileri, Gereççeleri ve Önerileri”. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 4/8 (2017), 243-264. <http://dx.doi.org/10.20860/ijoses.338565>
- Dere, İlker - Yavuzay, Muhammet. “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine Göre Okulda Değerler Eğitimi: Bir Olgubilim Çalışması”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 56 (2020), 61-91. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.607187>

Dilmaç, Bülent. *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sinanması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1999.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=hQKyeEDhKH1cSuJadgS3eQ&no=hQKyeEDhKH1cSuJadgS3eQ>

Dinçer, B. - Gözel, Ü. "İlkokul Programlarında (1-4) Yer Alan ve Kazandırılması Hedeflenen Değerlere İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin ve Öğrenci Velilerinin Görüşlerinin İncelenmesi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 17/38 (2019), 207-234. <https://doi.org/10.34234/ded.536439>

Doğan Geysoğlu, Sultan - Koç, Mustafa. "Sınıf Öğretmenlerinin Önceledikleri Üç Değerin Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 55 (2022), 264-275.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2117913>

Eskicumalı, Ahmet. "Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiye'nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü 1923- 1946". *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi* 19/2 (2003), 15-29. <https://docplayer.biz.tr/4908579-Egitim-ve-toplumsal-degisim-turkiye-nin-degisim-surecinde-egitimin-rolu-1923-1946.html>

Ezer, Feyzullah - Kınacı, Müşerref K. "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlere Yönelik Görüşleri". *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 21/1 (2020), 346-365. <https://doi.org/10.17679/inuefd.547138>

Gazâlî, M. "İslam Ahlâkı". Çev. Akif Nuri Karcioğlu, İstanbul: Sinan Yayınevi.

Goleman, Daniel. *Ecological Intelligence: The Coming Age of Radical Transparency*. England: Penguin Books, 2010.

Inglehart, Ronald. *Modernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies and Postmodernization*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1997.

Kalgi, Mehmet Emin vd. "Lisans Öğrencilerinin Değer Yönelimleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz-Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Örneği". *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 559-580. <https://doi.org/10.33460/beuifd.810238>

Karababa, Ali. "Kuramsal Temelde Değerler". *Değerler ve Değerler Psikolojisi*. ed. Bülent Dilmaç - Hasan H. Bircan. 1-19. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2019.

Karatekin, Kadir vd. "Öğrenci, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayı ve Öğretmenlerinin Değer Hiyerarşisi". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 (2013), 411-459. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.610>

Kılcan, Tuğba. "Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Önem Sırasına ve Eğitime İlişkin Görüşleri". *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 5/2 (2020), 134-145. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1374463>

Kızılgöçer, Muhammed vd. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Rize Örneği)". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2015), 43-84. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/285867>

Korkmaz, İlhan. "Facebook ve Mahremiyet: Görmek ve Gözetle(n)mek". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (2013). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/800949>

Kozikoğlu, İshak. "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Tutum ve Görüşlerinin İncelenmesi". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 7/4 (2018), 2698-2720. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/623595>

Kur'an Yolu. Erişim 23 Haziran 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/>

Kurttekin, Fatma. "Bilişim Çağında 'Gençlik, Din ve Değer' Konularını Ele Alan Makaleler Üzerine Bir İnceleme". *Eskiyeni* 45 (Eylül 2021), 781-795. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.937521>

Maslow, Abraham H. *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row, 1954.

MEB. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB, 2018.

MEB. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB, 2018.

Mehmedoğlu, Ali. "İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği)". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2006), 133-167. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/162697>

Mücahit, Mustafa. *Ailede Mahremiyet Eğitimi*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2021.

Oğuz, Ebru. "Views of Pre-Service Teachers on Values and Value Education." *Kuram ve Uygulamalı Eğitim Bilimleri* 12/2 (Ek Özel sayı) (2012), 1320-1325. https://www.researchgate.net/profile/Ebru-Oguz-3/publication/289133842_Views_of_pre-service_teachers_on_values_and_value_education/links/5c6d0bc34585156b570adc35/Views-of-pre-service-teachers-on-values-and-value-education.pdf

Platon. *Devlet*. çev. Hüseyin Demirhan. Ankara: Palme Yayıncılık, 2007.

Pollock, Joycelyn M. *Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice*. Boston: Cengage Learning, 11. Baskı, 2021.

Rokeach, Milton. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, 1973.

Schwartz, Shalom H. "Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values?" *Journal of Social Issues* 50/4 (1994), 19-45. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb01196.x>

Schwartz, Shalom H. "Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries". *Advances in Experimental Social Psychology Volume 25*. ed. Mark P. Zanna. 25/1-65. San Diego, Calif: Academic Press, 1992.

Selçuk, Mualla. *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*. Türkiye Diyanet Vakfı, 1990.

Starbuck, Edwin Diller. *The Psychology of Religion: an Empirical Study of the Growth of Religious Consciousness*. London: Walter Scott Limited, 1899.

Şen, Ali. “Eğitim ile Bencillik Arasındaki İlişki: Dumlupınar Üniversitesi Örneği”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/7 (2016), 1892-1904. <https://doi.org/10.15869/itobiad.259351>

Tataroğlu, Muhittin. “Mahremiyet Sorunlarının Önlenmesinde Mahremiyet Etki Değerlendirmesi (MED)”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 20/1 (2013), 263-289. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/146126>

Tay, Bayram vd. “Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Öğrencilerin Değer ve Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri”. *Journal of Gazi Educational Faculty* 33/1 (2013), 67-93. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/6733/90512>

Tay, Bayram. “The Views of Prospective Social Studies and Classroom Teachers About Values and Values Education”. *Educational Research and Reviews* 8/9 (2013), 560-567. <https://doi.org/10.5897/ERR2012.1098>

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). “Bakan Yılmaz, güncellenen öğretim programları taslağını tanıttı”. 13 Ocak 2017. Erişim 25 Temmuz 2023. <https://www.meb.gov.tr/bakan-yilmaz-guncellenen-ogretim-programlari-taslagini-tanitti/haber/12728/tr>

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). “M.E.B Müsteşarı Tekin Müfredatın Güncellenmesinin Neden Gerekli Olduğunu Ayrıntılarıyla Açıkladı”. 23 Temmuz 2017. Erişim 25 Temmuz 2023. <https://mersin.meb.gov.tr/www/meb-mustesari-tekin-mufredatin-guncellenmesinin-neden-gerekli-oldugunu-ayrintilariyla-acikladi/icerik/1472>

Thaler, Richard H. “Anomalies: The Ultimatum Game”. *Journal of Economic Perspectives* 2/4 (1988), 195-206. <https://doi.org/10.1257/jep.2.4.195>

Tuğral, Süleyman. *Kur'an'da Değerler Sistemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2055. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/28344/2383.pdf?sequence=1>

Ulu Kalın, Özlem. “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değer Hiyerarşisi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/38 (2017), 29-44. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mkusbed/issue/30676/298592>

Ulu, Mustafa. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/37 (2018), 183-215. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.414012>

Uzun, M. - Köse, A. “Okul Öncesi Eğitimde Değerler Eğitiminin Uygulanmasına Yönelik Öğretmen Görüşleri”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/23 (2017), 305-338. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/317295>

Uzunkol, Ebru - Yel, Selma. “Hayat Bilgisi Dersinde Uygulanan Değer Eğitimi Programının Özsaygı, Sosyal Problem Çözme Becerisi ve Empati Üzerine Etkisi”. *Eğitim ve Bilim* 41/183 (2016), 267-292. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2016.5550>

Yapıcı, Asım vd. "Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/42 (2012), 129-151.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/esosder/issue/6156/82729>

Yapıcı, Asım - Zengin, Zeki Salih. "İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/4 (2003), 173-206.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/302598>

Yılar, Murat Bayram - Karadağ, Yıldray. "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının 2018 Öğretim Programındaki Değerlere İlişkin Hiyerarşileri, Gerekçeleri ve Önerileri". *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 43 (2021), 476-505.

<https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.907315>

Yıldırım, Sevda Gülşah vd. "Farklı Bakış Açılına Göre Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi". *İlköğretim Online* 16/4 (2017), 1575-1588.

<https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.342975>

Yıldırım, Tercan. "Tarih Öğretmen Adaylarının Programdaki Değerlere İlişkin Değer Hiyerarşileri, Gerekçeleri ve Önerileri". *OPUS International Journal of Society Researches* 8/14 (2018), 296-320. <https://doi.org/10.26466/opus.404219>

Yiğittir, Süleyman - Öcal, Adem. "İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24 (2010), 407-416.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61801/924642>

Yürük, Tuğrul - Düzenli, Ahmet. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarının Kazanımlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi". *Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 21/2 (2021), 715-740. <https://doi.org/10.30627/cuilah.987645>

Zengin, Mahmut. "Herkes İçin Geçerli Uygun Değerleri Belirlemek ve Öğretmek Mümkün Mü? Değer Eğitimi Yaklaşımları Bağlamında Bir Analiz". *Sakarya University Journal of Education* 7/2 (2017), 432-445. <https://doi.org/10.19126/suje.307128>